

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.52708>
Authenticity process is conducted by



Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 21-09-2021
Kabul Tarihi: 25-10-2021
On-line Yayın: 31-10-2021

Article Type: Research article
Submitted: 21-09-2021
Accepted: 25-10-2021
Published Online: 31-10-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kaya, Y., İnce, L. U. & Ünal, S. (2021). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yaşamdan Beklentilerde 12 Yıllık Zaman Diliminde Değişim. *Journal of History School*, 54, 3758-3786.

DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE YAŞAMDAN BEKLENTİLERDE 12 YILLIK ZAMAN DİLİMİNDE DEĞİŞİM¹

Yaşar KAYA², Lara Utku İNCE³ & Süheyla ÜNAL⁴

Öz

Beklenti yaşamdaki öncelikleri belirleyerek bireyin davranışlarını yönlendirir. Zaman içerisinde değişen sosyal yapı, “iyi yaşam” anlayışıyla birlikte beklentileri de yeniden şekillendirir. İçsel bir yaşam değerine sahip olan ölüm, yaşama anlam katan, yaşamı düzenleyen bir olgu olarak önem taşır. Ölüme yüklenen anlamlarla birlikte yaşamdan beklentiler de değişir. Yaşamdan beklentiler, gelecek için öngörülerdir ve yaşamımızın her alanını etkiler. Yaşamdaki önceliklerin değişimi, ihtiyaçlara, değerlere, yaşam tarzına yansımaktadır. Bu çalışmada Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan bireylerin yaşamdan beklentilerini ve bu beklentileri etkileyen sosyodemografik değişkenleri 12 yıl arayla araştırmak suretiyle zaman içerisindeki değişimini belirlemek amaçlandı. Değerlerdeki değişimin cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum gibi sosyodemografik değişkenlerden nasıl etkilendiği araştırıldı. Çalışmanın ilk kısmı 2008 yılı Mayıs-Haziran ayları arasında basit rastlantısal örnekleme seçilen 690 gönüllü denekle yüz-yüze anket uygulamasıyla gerçekleştirilmiştir. Aynı anket formu 2020 Haziran-Temmuz ayları arasında “Kovid 19 salgını sürecinde ölüm korkusu ve benlik saygısı ilişkisi” konulu bir

¹ Bu makalenin etik kurul onayı İnönü Üniversitesi’nde 2020/797 sayı ve 11 toplantı numarasıyla alınmıştır.

² Doç.Dr., İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, yasar.kaya@inonu.edu.tr , Orcid:0000-0002-8294-5432

³ Uzm.Dr., Selçuk Devlet Hastanesi, Psikiyatri Kliniği, İzmir, larautkuince@gmail.com Orcid:0000-0003-3440-8824

⁴ Prof. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Yüksek İhtisas Hastanesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Bursa, suheylaunal@gmail.com , Orcid:0000-0003-3266-6256

çalışmanın bir bölümü olarak ölümü belirginleştirici etki oluşturmak için kullanıldı. Çalışmamızın sonuçları toplumumuzdaki değişme sürecinin uyumlu nitelikte olduğunu düşündürmektedir. Birçok bireysel ve toplumsal değerin önemini korumaya devam ettiği, önem sıralamasında bazı değişikliklerin olduğu dikkati çekmektedir. 12 yıldaki toplumsal değişim, genişleyen yaşam fırsatlarıyla birlikte bireylerin yaşamdan beklentilerini değiştirmiş görünmektedir. İnsanın gelişimi kuramına göre genişleyen yaşam fırsatları, bireyi daha fazla özgürleştirici ve kendisini ifade edici değerlerin seçimine yönlendirir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki fiziksel ihtiyaçlar ve güvenlik ihtiyacı gibi daha temel ihtiyaçlar yanısıra "kendini gerçekleştirme"ye karşılık gelen beklentilerde artış olması toplumdaki değişim sürecinin sahip olunan olanaklarla paralel geliştiğini düşündürmektedir.

Anahtar sözcükler: Sosyal Değişim, Değerler, İnsan Gelişimi, Yaşamdan Beklenti

Change in Expectations From Life in The Eastern and Southeastern Anatolia Region in The 12-Year Time Period

Abstract

Expectation directs the behavior of the individual by determining the priorities in life. The changing social structure over time reshapes expectations along with the understanding of "good life". Having an inner life value, death is important as a phenomenon that gives meaning to life and organizes life. Along with the meanings attributed to death, expectations from life also change. Expectations from life are predictions for the future and affect every aspect of our lives. The change of priorities in life is reflected in needs, values and lifestyle. In this study, it was aimed to determine the life expectancy of individuals living in the Eastern and Southeastern Anatolian region and the change over time by investigating the sociodemographic variables that affect these expectations in 12 years. It was investigated how the change in values was affected by sociodemographic variables such as gender, age, education, and marital status. The first part of the study was carried out with a face-to-face survey with 690 volunteer subjects selected by simple random sampling between May and June 2008. The same questionnaire was used as a part of a study on "The relationship between fear of death and self-esteem during the Covid 19 epidemic" between June and July 2020, to create a defining effect on death. The social change in 12 years seems to have changed the life expectancy of individuals with the expanding life opportunities. According to the theory of human development, expanding life opportunities lead the individual to choose more liberating and expressive values. In addition to more basic needs such as physical needs and security needs in Maslow's hierarchy of needs, the increase in expectations corresponding to "self-actualization" suggests that the process of change in society develops in parallel with the opportunities available.

Keywords: Social Change, Values, Human Development, Expectancy from Life

GİRİŞ

Beklenti, bireyin davranışlarını yönlendiren önemli etkenlerden birisidir. Bireyin beklentileri ise sahip olduğu değerlerle yakından ilişkilidir. Yaşamdaki öncelikleri belirleyerek davranışları yönlendiren değerler (Shalom H. Schwartz, 1992), değişen gereksinimlere göre zaman içinde değişime uğramaktadır. Benimsenen yeni değerler, yeni roller ve sorumluluklar getirmekte, değişen durumlarla nasıl baş edileceğine yönelik yeni öncelikler ve ihtiyaçlar ortaya çıkarmaktadır (Morsümbül, 2014).

Birey toplumsal yaşama sahip olduğu sosyo-demografik nitelikleriyle katılmaktadır. Yaş, cinsiyet, eğitim, gelir durumu gibi yapısal faktörler bireylerin sosyalleşme süreçlerini, öğrenme alışkanlıklarını, sosyal rollerini, yaşamdan beklentilerini ve değer önceliklerini oldukça etkilemektedir (S. H. Schwartz, 2005). Bu nedenle değer değişiminin bireyler açısından yaşam tarzında, rol ve beklentilerinde başkalaşmaya yol açması kaçınılmazdır.

Davranışlarımıza yön verici ilkeler olarak işlev gören değerlerin oluşumu ve değişimi kişinin kendini sosyal koşullara uyumlandırması ve yoksunluklarını telafi etmesi sürecidir (Shalom H. Schwartz & Bardi, 2001). Sosyal normlara, kişisel alışkanlıklara, bireysel kararlara, güç yapılarına, yasalara ve kültürlere yerleşmiş olan değerler, sisteme giren yeni bilginin işlenmesi ve yansıtılmasıyla değişime uğramaktadır. Değerlerin değişimi ise kimliği, sosyal yaşamı ve kişiler arası ilişkileri dönüştürmektedir.

Dünyayla ilgili paylaşılan temel varsayımlar üzerine gevşek ama tutarlı bir şekilde inşa edilmiş insan zihni ürünleri olan kültür, bireylerin durumları yorumladıkları ortak bir anlam sistemi sağlarlar (Kitayama & Cohen, 2010). “Normlar, öyküler, ritüeller, değerler, semboller ve gelenekler” yaşam seçimlerimizin neredeyse tümünü etkilemektedir. Bunların her birindeki değişiklik, kültüre dolayısıyla davranışlara yansımaktadır (Assadourian et al., 2009).

Bireyler eylemlerinden bekledikleri değeri en üst düzeye çıkarmak üzere seçim yaparlar, yüksek değerli seçenekleri öncelikli olarak tercih ederler. Sosyal etki ve ikna süreçleri, tercihleri yakından etkiler (Falk & Scholz, 2018). 21. yüzyılın egemen ekonomik ve kültürel paradigmasını oluşturan *tüketim, sanal ortam etkileşimi ve akış*, sosyal etki açısından geleneksel kültürel değerlere baskın çıkmaktadır. Bu baskınlık Assadourian'ın da ifade ettiği gibi “onlarca yıllık bir dizi kültürel norm, değerler, gelenekler, semboller ve öykülerin büyük miktarlarda tüketilmesini doğal hale getiren mühendislikten ve zaman içinde

tüketicilerin bu yeni yaşam biçimini içselleştirmesinden” kaynaklanmaktadır (Assadourian et al., 2009).

Günümüzün sosyal etki kaynakları, teknolojinin getirdiği olanaklar ve kentleşmedir. Teknoloji “her şeyin çok hızlı akmasına, çok çabuk tüketilmesine yol açmaktadır. Kentleşme ise bireylerin birlikte büyüyerek yakın bağlar oluşturmasını, kolektif kimliğe bağlanmayı sağlayan ritüelleri paylaşma olasılığını azaltmaktadır (Simon, 1995). Diğer taraftan sosyoekonomik gelişme, kültürel modernizasyon ve demokratikleşme süreçleri insan seçimlerinin alanını genişleterek bireylerde yeni istekler, yeni beklentilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Welzel et al., 2001; Council of Europe, 2002).

Sosyal yapıdaki, kişiler arası ilişkilerdeki, kendilik ve kimlik kavramlarında, “iyi yaşam” anlayışındaki değişimler “ölüm”le ilgili süreçlerden de oldukça etkilenmektedir. Ölüm yaşamın her anına “aciliyet” kazandırarak, yaşamı en yüksek değer nesnesi ve öznesi yapmaktadır (Noonan, 2013). Bu bağlamda içsel bir yaşam değerine sahip olan ölüm, yaşama anlam katan, yaşamı düzenleyen bir olgu olarak günümüzdeki teknolojik, sosyal değişimlerden etkilenmektedir. Kimin öleceği, ne zaman ölüneceği, nasıl ölüneceği, nerede ölüneceği, öldükten sonra ne olacağı gibi ölümle ilişkili birçok olgu dönüşüme uğramaktadır. Yaşamla ölüm arasındaki bağlardaki bu dönüşüm, Toynbee’nin (Toynbee, 1976) yaşam ve ölüme yönelim açısından toplumları tiplendirmesinde ölümü kabul eden kültürden, ölümü reddeden, hatta ölüme meydan okuyan kültüre doğru değişime neden olmuştur.

Ölümü reddetme hatta meydan okuma, yaşama yüklenen anlamları, yaşam amaçlarını, ihtiyaçları olduğu kadar insanlar arasındaki bağları, “kendilik” kavramını da derinden etkilemektedir. Ölümle bu şekilde yüzleşen “kendilik” geçmiştekenden farklı bir yapıya bürünmekte, daha kırılğan bir yapı almaktadır.

Ölüme yüklenen anlamlarla birlikte yaşamdan beklentiler de değişmektedir. Yaşamdan beklentiler, gelecek için öngörülerdir ve yaşamımızın her alanını etkilemektedirler. Yaşamdaki önceliklerin değişimi, ihtiyaçlara, değerlere, yaşam tarzına ve dolayısıyla sosyal ve ruhsal sorunlara yansımaktadır. İçinde yaşadığımız kültürde yaşamdan beklentilerdeki değişimi belirlemek bu alanda karşılaşılabilecek sorunlar açısından bir bakış açısı geliştirmemizde yararlı olacaktır.

AMAÇ

Bu çalışmada Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan bireylerin yaşamdan beklentilerini ve bu beklentileri etkileyen sosyodemografik

değişkenleri 12 yıl arayla araştırmak suretiyle zaman içindeki değişimini belirlemek amaçlandı. Beklentiler bağlamında hangi değerlerin devam ettiği, hangi değerlerin farklılaştığı, fark olan alanlarda değişimin hangi yönde olduğu sorularına yanıt arandı. Değerlerdeki değişimin cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum gibi sosyodemografik değişkenlerden nasıl etkilendiği de araştırılan diğer sorulardı.

SINIRLILIK

12 yıl arayla yapılan çalışmalarda seçilen örneklem yöntemlerinin ve dolayısıyla örneklemeleri sosyodemografik özelliklerinin farklı olması çalışmamızın en önemli sınırlılığını oluşturmaktaydı. Ancak “insanın gelişimi kuramı” bağlamında yapılan tartışmayla bu sınırlılığın önemi bir dereceye kadar azaltılmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Çalışmanın ilk kısmı 2008 yılı Mayıs-Haziran ayları arasında basit rastlantısal örnekleme seçilen 690 gönüllü denekle yüz yüze anket uygulamasıyla gerçekleştirildi. Aynı anket formu 2020 Haziran-Temmuz ayları arasında “Kovid 19 salgını sürecinde ölüm korkusu ve benlik saygısı ilişkisi” konulu bir çalışmanın bir bölümü olarak ölümü belirginleştirici etki oluşturmak için kullanıldı. Salgın sürecinde yüz yüze görüşme sakınca yaratacağı için anket soruları “Google anket” formuna dönüştürülerek sosyal medya üzerinden kar topu yöntemiyle Türkiye çapında 1529 kişiye uygulandı. Malatya ve çevresindeki illerden gelen 642 anket formu zaman içinde yaşamdan beklentilerdeki değişikliği değerlendirmek üzere planlanan bu çalışma için kullanıldı.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm katılımcının yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek gibi kişisel bilgilerini, ikinci bölüm ise yaşamdan beklentileri içeren kapalı uçlu soruları içermektedir. Yaşamdan beklentiler olarak tanımladığımız değerler bağımlı değişkenler, sosyodemografik özellikler ise bağımsız değişkenleri oluşturmuştur. Anket soruları önce yirmi kişilik bir grupta uygulanmış, ön çalışma sonuçlarına göre gerekli değişiklikler yapılarak ankete son hali verilmiştir.

Veriler SPSS 22 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bilgileri eksiksiz olan 1317 anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Sosyo-demografik soruların analizi yüzdeler frekans ve çapraz tabloları ile yapılmıştır. 2008 ve 2020 yılları arasındaki değişimi görmek için ki kare testi uygulanmıştır.

BULGULAR

Çalışmanın ilk örneklemini 335 erkek (%49,6), 341 kadından (%50,4), ikinci örneklemini 432 kadın (%67,4), 209 (32,6) erkekten oluşmaktaydı. Çalışmamızın evrenine ilişkin sosyodemografik veriler Tablo,1 ve 2’de sunulmuştur.

Tablo 1

Örneklemin Cinsiyet, Yaş, Medeni Durum, Yaşadığı Yer Bilgileri

		2008		2020	
		N	%	N	%
Cinsiyet	Kadın	341	50,4	432	67,4
	Erkek	335	49,6	209	32,6
Yaş	... - 29	291	43,0	388	60,5
	30-39	167	24,7	125	19,5
	40-49	133	19,7	81	12,6
	50-59	61	9,0	40	6,2
	60+...	24	3,6	7	1,1
Medeni durumu	Bekar	272	40,2	398	62,1
	Evli	371	54,9	238	37,1
	Eşi ölü	22	3,3	2	0,3
	Boşandı	11	1,6	3	0,5
Yaşadığı yer	İl	357	52,9	498	76,8
	İlçe	207	30,6	94	14,7
	Köy	112	16,5	48	7,5

Her iki örneklem grubu arasında cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu ve yaşadığı yer açısından $p < 0,000$ düzeyinde farklılık bulunmaktaydı. Bu farklılık büyük ölçüde örneklem seçim yöntemlerinin farklılığından kaynaklanmaktaydı. İlk örneklemin verileri yüz yüze görüşmeyle alınmışken ikinci örneklem salgın nedeniyle internette sanal ortam üzerinden alınmıştı. Sanal

ortamda ulaşılan örneklemin sosyoekonomik değişkenleri daha önce alınan örnekleme göre farklılık göstermekteydi. Her iki örneklem grubunu karşılaştırmak için verilerde sınıflandırmaya gidildi.

Verilerin ki kare ile istatistiksel değerlendirmesini yapmayı sağlamak üzere medeni durum sınıflaması evliler ve diğerleri olarak, eğitim durumu ise 8 yıla kadar ve 8 yıl üzeri eğitim alanlar olmak üzere iki gruba indirildi. Aylık gelir ise asgari ücret ve altı düşük gelir, 2008 yılı için 400-1200 YTL arası, 2020 yılı için asgari ücret- 5000 YTL arası orta, 2008 yılı için 1200 YTL üstü, 2020 yılı için 5000 YTL üstü yüksek gelir düzeyi olarak bölümlendi.

Verilerin ki kare ile istatistiksel değerlendirmesini yapmayı sağlamak üzere medeni durum sınıflaması evliler ve diğerleri olarak, eğitim durumu ise 8 yıla kadar ve 8 yıl üzeri eğitim alanlar olmak üzere iki gruba indirildi.

“Kaç yaşında ölmek istersiniz?” sorusuna 2008’de verilen yanıtların dağılımında kadınlar erkeklere oranla genç yaşta veya 50-60 yaşlarda ölmeyi, 8 yıl üstünde eğitim görenler, daha az eğitim görenlere oranla genç yaşta ölmeyi, bekar ve dul olanlar genç yaşta ölmeyi, evliler daha ileri yaşlarda ölmeyi tercih etmekteydi. Aynı soruya 2020’de verilen yanıtların dağılımında ise kadınlar erkeklere oranla 50-60 yaşlarda ölmeyi, 8 yıl üstünde eğitim görenler, daha az eğitim görenlere oranla daha ileri yaşlarda ölmeyi, bekar ve dul olanlar genç yaşta ölmeyi, evliler 80-100 yaşlarında ölmeyi tercih etmekteydi.

Tablo 2
Örneklemin Eğitim, Meslek, Gelir Durumu Bilgileri

		2008		2020	
		N	%	N	%
Eğitim durumu	Okur-yazar değil	22	3,3	-	-
	Okur-yazar okul bitirmemiş	29	4,3	-	-
	İlköğretim	179	26,4	7	1,1
	Lise	277	41,0	57	8,9
	Yüksekokul/Fakülte	169	25,0	577	90
Mesleği	İşçi	99	14,6	83	12,9
	Memur	130	19,2	92	20,3
	Doktor, Avukat vb.	20	3,0	46	7,2
	Ticaret	69	10,2	58	3,1
	Çiftçi	13	1,9	9	1,4
	Emekli	46	6,8	48	7,5
	İşsiz	107	15,8	102	15,9
	Öğrenci	43	6,4	82	12,8
	Ev kadını	149	22,0	121	18,9
	Aylık gelir	Düşük	418	61,9	193
Orta		234	34,5	184	28,7
Yüksek		24	3,6	264	41,2

“Kaç yaşında ölmek istersiniz?” sorusuna 2008 ve 2020’de verilen yanıtların karşılaştırılması tablo.3’te sunulmuştur.

Tablo 3
“Kaç Yaşında Ölmek İstersiniz?” Sorusuna 2008-2020’de Verilen Yanıtların Karşılaştırılması

	Toplam		2008		2020	
	N	%	N	%	N	%
Yüz yaş üstü	66	5,0	36	5,3	30	4,7
80-100 yaş	269	20,4	87	12,9	182	28,4
60-80 yaş	488	37,1	281	41,6	207	32,3
50-60 yaş	180	13,7	127	18,8	53	8,3
Genç ölmeyi isterim	82	6,2	36	5,3	46	7,2
Ölmek istemem	95	7,2	47	7,0	48	7,5
Diğer	137	10,4	62	9,2	75	11,7
Pearson ki kare değeri	0,002					

2020 yılında 80-100 yaş arasında yaşamak isteyenlerin oranı anlamlı düzeyde artış, 50-80 yaşlar arasında yaşamak isteyenlerin sayısında azalma gözlenmektedir.

Tablo 4
“Ölmeden Önce Neleri Yapmış Olmayı İstersiniz?” Sorusuna 2008 Yılında Verilen Yanıtların Yüzde Dağılımları

	Toplam %	Kadın %	Erkek %	8 yıl altı %	8 yıl üstü %	Evli %	Bekar dul %
Evlenmek		0,142		0,523		0,009	
Mutlaka	60,8	58,1	63,6	59,1	61,7	65,2	55,4
Olsa da olur olmasa da	39,2	41,9	36,4	40,9	38,3	34,8	44,6
İyi eğitim almak		0,005		0,002		0,233	

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yaşamdan Beklentilerde 12 Yıllık Zaman...

Mutlaka	74,9	79,5	70,1	67,8	78,5	73,0	77,0
Olsa da olur olmasa da	25,1	20,5	29,9	32,2	21,5	27,0	23,0
İyi bir iş sahibi olmak		0,689		0,001		0,060	
Mutlaka	75,6	76,2	74,9	68,3	79,4	72,8	79,0
Olsa da olur olmasa da	24,4	23,8	25,1	31,7	20,6	27,2	21,0
Çocuk sahibi olmak		0,933		0,982		0,000	
Mutlaka	67,0	66,9	67,2	67,0	67,0	73,6	59,0
Olsa da olur olmasa da	33,0	33,1	32,8	33,0	33,0	26,4	41,0
Arabamın olması		0,241		0,291		0,250	
Mutlaka	53,3	51,0	55,5	50,4	54,7	55,3	50,8
Olsa da olur olmasa da	46,7	49,0	45,5	49,6	45,3	44,7	49,2
Evimin olması		0,410		0,599		0,020	
Mutlaka	70,4	71,8	69,0	69,1	71,1	74,1	65,9
Olsa da olur olmasa da	29,6	28,2	31,0	30,9	28,9	25,9	34,1
Yazlık evimin olması		0,358		0,962		0,188	
Mutlaka	27,1	28,7	25,5	27,0	27,1	29,1	24,6
Olsa da olur olmasa da	72,9	71,3	74,5	73,0	72,9	70,9	75,4
Çocuklarının okuyup iş sahibi olmaları		0,009		0,045		0,000	
Mutlaka	79,6	83,6	75,5	83,9	77,4	88,1	69,2
Olsa da olur olmasa da	20,4	16,4	24,5	16,1	22,6	11,9	30,8
Çocuklarımı evlendirmek		0,144		0,000		0,000	
Mutlaka	74,7	77,1	72,2	83,0	70,4	87,3	59,3
Olsa da olur olmasa da	25,3	22,9	27,8	17,0	29,6	12,7	40,7
Torunlarımı sevmek		0,042		0,000		0,000	

Yaşar KAYA, Lara Utku İNCE & Süheyla ÜNAL

Mutlaka	65,8	69,5	62,1	74,8	61,2	79,2	49,5
Olsa da olur olmasa da	34,2	30,5	37,9	25,2	38,8	20,8	50,5
Düşmanlarımın acı çektiğini görmek		0,580		0,068		0,797	
Mutlaka	12,4	11,7	13,1	15,7	10,8	12,1	12,8
Olsa da olur olmasa da	87,6	88,3	86,9	84,3	89,2	87,9	87,2
Düşman ülkelerin yıkıldığını görmek		0,171		0,259		0,002	
Mutlaka	44,8	42,2	47,5	47,8	43,3	50,1	38,4
Olsa da olur olmasa da	55,0	57,8	52,5	52,2	56,7	49,9	61,6
Yaşadığım mahalledeki insanların rahat etmesi		0,920		0,005		0,000	
Mutlaka	62,3	62,5	62,1	69,6	58,5	70,1	58,2
Olsa da olur olmasa da	37,7	37,5	37,9	30,4	41,5	29,9	47,2
Ülkemin gelişmiş olması		0,758		0,746		0,015	
Mutlaka	80,2	80,6	79,7	80,9	79,8	83,6	76,1
Olsa da olur olmasa da	19,8	19,4	20,3	19,1	20,2	16,4	23,9
Yabancı ülkeleri görmek		0,641		0,282		0,502	
Mutlaka	49,0	49,9	48,1	46,1	50,4	50,1	47,5
Olsa da olur olmasa da	51,0	51,1	51,9	53,9	49,6	49,9	52,5
Kutsal toprakları ziyaret etmeyi		0,663		0,026		0,022	
Mutlaka	78,1	77,4	78,8	83,0	75,6	81,4	74,1
Olsa da olur olmasa da	21,9	22,6	21,2	17,0	24,4	18,6	25,9

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yaşandı Beklentilerde 12 Yıllık Zaman...

İdeallerimin gerçekleştiğini görmeyi		0,013		0,011		0,976	
Mutlaka	81,4	85,0	77,6	76,1	84,1	81,4	81,3
Olsa da olur olmasa da	18,6	15,0	22,4	23,9	15,9	18,6	18,7
İbadet etmiş olmayı		0,280		0,465		0,000	
Mutlaka	80,2	81,8	78,5	81,7	79,4	85,2	74,1
Olsa da olur olmasa da	19,8	18,2	21,5	18,3	20,6	14,8	25,9
Olgun, kâmil insan olmayı		0,758		0,462		0,003	
Mutlaka	81,1	81,5	80,6	82,6	80,3	85,2	76,1
Olsa da olur olmasa da	18,9	18,5	19,4	17,4	19,7	14,8	23,9
Hayat hiçbir şey yapmaya değmez		0,886		0,059		0,963	
Evet	12,7	12,9	12,5	16,1	11,0	12,7	12,8
Hayır	87,3	87,1	87,5	83,9	89,0	87,3	87,2

Kadınlar iyi eğitim almayı, çocuklarının okuyup iş sahibi olmalarını, torunlarını sevmeyi, ideallerinin gerçekleştiğini görmeyi erkeklerden anlamlı düzeyde daha yüksek oranda istemekteydi.

Eğitim düzeyi 8 yıldan düşük olanlar, yüksek olanlardan daha fazla oranda çocuklarının okuyup iş sahibi olmalarını, çocuklarını evlendirmeyi, torunlarını sevmeyi, yaşadığı mahalledeki insanların rahat etmesini, kutsal toprakları ziyaret etmeyi istemekteydi. Eğitim düzeyi 8 yıldan yüksek olanlar, düşük olanlara göre istatistiksel açıdan anlamlı olarak daha yüksek düzeyde “iyi eğitim almayı”, iyi bir iş sahibi olmayı, ideallerinin gerçekleştiğini görmeyi istiyordu.

Gelir durumu yüksek olanlar, düşük olanlara göre anlamlı düzeyde kutsal toprakları ziyaret etmek istediklerini bildirdi. Kendisini orta tabakada olarak değerlendirenler ölmeden önce mutlaka evlenmiş olmayı ($p<0,03$), iyi eğitim almış olmayı ($p<0,02$), çocuğunun olmasını ($p<0,01$), çocuklarının okuyup iş sahibi olmasını ($p<0,05$) istemekteydi.

Evlü olanlar, bekâr ya da dul olanlara göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde ölmeden önce evlenmiş olmayı, çocuk sahibi olmayı, evinin olmasını,

çocuklarının okuyup iş sahibi olmalarını, çocuklarını evlendirmeyi, torunlarını sevmeyi, düşman ülkelerin yıkıldığını görmeyi, yaşadığı mahalledeki insanların rahat etmesini, ülkesinin gelişmiş olmasını, kutsal toprakları ziyaret etmeyi, ibadet etmiş olmayı, olgun, kâmil insan olmayı istiyordu. 29 yaşın altında olanlar mutlaka iyi bir iş sahibi olmak istediklerini belirttiler ($p<0,04$). 29 yaş altındakilerin %52'sinin yaşadıkları mahalledeki insanların rahat etmesini isterken, orta yaşlarda bu oranın %70'lere yükseldiği dikkat çekmekteydi ($p<0,001$). 40-49 yaş grubunda olanlar mutlaka çocuklarının iyi bir iş sahibi olmaları ($p<0,001$) ve evlenmeleri ($p<0,001$) beklentisi içindeydi. 60 yaş üstündekiler torunlarını sevmek ($p<0,001$), düşmanlarının acı çektiğini görmek ($p<0,03$), kutsal toprakları ziyaret etmek ($p<0,02$), ibadet etmiş olmayı ($p<0,01$) istiyordu.

Tablo 5

“Ölmeden önce neleri yapmış olmayı istersiniz?” sorusuna 2020 yılında verilen yanıtların yüzde dağılımları

	Toplam %	Kadın %	Erkek %	8 yıl altı %	8 yıl üstü %	Evli %	Bekar dul %
Evlenmek		0,479		0,704		0,366	
Mutlaka	64,6	63,7	66,5	71,4	64,5	66,8	63,3
Olsa da olur olmasa da	35,4	36,3	33,5	28,6	35,5	33,2	36,7
İyi eğitim almak		0,164		0,033		0,499	
Mutlaka	92,5	93,5	90,4	71,4	92,7	91,6	93,1
Olsa da olur olmasa da	7,5	6,5	9,6	28,6	7,3	8,4	6,9
İyi bir iş sahibi olmak		0,000		0,089		0,000	
Mutlaka	90,3	93,3	84,2	71,4	90,5	84,5	93,8
Olsa da olur olmasa da	9,7	6,7	15,8	28,6	9,5	15,5	6,2

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yaşamdan Beklentilerde 12 Yıllık Zaman...

Çocuk sahibi olmak		0,428		0,871		0,000	
Mutlaka	74,1	73,1	76,1	71,4	74,1	87,8	66,0
Olsa da olur olmasa da	25,9	26,9	23,9	28,6	25,9	12,2	34,0
Arabamın olması		0,455		0,460		0,811	
Mutlaka	69,9	70,8	67,9	57,1	70,0	69,3	70,2
Olsa da olur olmasa da	30,1	29,2	32,1	42,9	30,0	30,7	29,8
Evimin olması		0,090		0,917		0,343	
Mutlaka	73,2	75,2	68,9	71,4	73,2	71,0	74,4
Olsa da olur olmasa da	26,8	24,8	31,1	28,6	26,8	29,0	25,6
Yazlık evimin olması		0,667		0,311		0,920	
Mutlaka	52,4	53,0	51,2	71,4	52,2	52,1	52,6
Olsa da olur olmasa da	47,6	47,0	48,8	28,6	47,8	47,9	47,4
Çocuklarının okuyup iş sahibi olmaları		0,170		0,733		0,000	
Mutlaka	80,7	79,2	83,7	85,7	80,6	93,3	73,2
Olsa da olur olmasa da	26,8	20,8	16,3	14,3	19,4	6,7	26,8
Çocuklarımı evlendirmek		0,272		0,371		0,000	
Mutlaka	70,4	69,0	73,2	85,7	70,2	83,6	62,5
Olsa da olur olmasa da	29,6	31,0	26,8	14,3	29,8	16,4	37,5
Torunlarını sevmek		0,541		0,275		0,000	
Mutlaka	66,3	65,5	67,9	85,7	66,1	78,2	59,3
Olsa da olur olmasa da	33,7	34,5	32,1	14,3	33,9	21,8	40,7

Düşmanlarımın acı çektiğini görmek		0,634		0,815		0,823	
Mutlaka	17,6	18,7	17,1	14,3	17,7	18,1	17,4
Olsa da olur olmasa da	82,4	81,3	82,9	85,7	82,3	81,9	82,6
Düşman ülkelerin yıkıldığını görmek		0,029		0,201		0,360	
Mutlaka	34,3	31,5	40,2	57,1	34,1	36,6	33,0
Olsa da olur olmasa da	65,7	68,5	59,8	42,9	65,9	63,4	65,7
Yaşadığım mahalledeki insanların rahat etmesi		0,066		0,371		0,922	
Mutlaka	70,4	68,1	75,1	85,7	70,2	70,6	70,2
Olsa da olur olmasa da	29,6	31,9	24,9	14,3	29,8	29,4	29,8
Ülkemin gelişmiş olması		0,546		0,547		0,322	
Mutlaka	91,9	91,4	92,8	85,7	92,0	93,3	91,1
Olsa da olur olmasa da	8,1	8,6	7,2	14,3	8,0	6,7	8,9
Yabancı ülkeleri görmek		0,152		0,090		0,001	
Mutlaka	71,6	73,4	67,9	42,9	71,9	63,9	76,2
Olsa da olur olmasa da	28,4	26,6	32,1	57,1	28,1	36,1	23,8
Kutsal toprakları ziyaret etmeyi		0,019		0,171		0,802	
Mutlaka	79,1	81,7	73,7	100	78,9	78,6	79,4
Olsa da olur olmasa da	28,4	18,3	26,3	0,0	21,1	21,4	20,6
İdeallerimin gerçekleştiğini görmeyi		0,084		0,014		0,038	

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yaşamdan Beklentilerde 12 Yıllık Zaman...

Mutlaka	93,8	94,9	91,4	71,4	94,0	91,2	95,3
Olsa da olur olmasa da	6,2	5,1	8,6	28,6	6,0	8,8	4,7
İbadet etmiş olmayı		0,002		0,956		0,868	
Mutlaka	86,4	89,4	80,4	85,7	86,4	86,1	86,6
Olsa da olur olmasa da	13,6	10,6	19,6	14,3	13,6	13,9	13,4
Olgun, kamil insan olmayı		0,744		0,464		0,771	
Mutlaka	92,8	92,3	93,1	85,7	92,9	92,4	93,1
Olsa da olur olmasa da	7,2	7,7	6,9	14,3	7,1	7,6	6,9
Hayat hiçbir şey yapmaya değmez		0,292		0,001		0,570	
Evet	14,0	15,0	12,0	57,1	13,6	13,0	14,6
Hayır	86,0	85,0	88,0	42,9	86,4	87,0	85,4

Kadınlar iyi iş sahibi olmayı, kutsal toprakları ziyaret etmeyi ve ibadet etmiş olmayı erkeklere oranla daha fazla oranda belirtmişlerdi. Düşman ülkelerin yıkıldığını görmeyi erkekler kadınlara göre daha yüksek oranda istemişlerdi. Eğitim düzeyi 8 yılın üstünde olanlar “iyi eğitim almayı” ve “ideallerinin gerçekleştiğini görmeyi” daha yüksek oranda istemişlerdi. Eğitim düzeyi düşük olanlar istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde “hayat hiç bir şey yapmaya değmez” düşüncesindeydi. Bekar ve dul olanlar evlilere göre ölmeden önce iyi bir iş sahibi olmayı, yabancı ülkeleri görmeyi, ideallerinin gerçekleştiğini görmeyi daha yüksek oranda istemekteydiler. Evli olanlar çocuk sahibi olmayı, çocuklarının okuyup iş sahibi olmalarını, çocuklarını evlendirmeyi, çocuklarının okuyup iş sahibi olmasını, torunlarını sevmeyi bekâr ve dullara göre daha yüksek oranda “mutlaka” şeklinde istemişlerdi.

Tablo 6

“Ölmeden Önce Neleri Yapmış Olmayı İstersiniz?” Sorusuna 2008 ve 2020 Yılları Arasında Verilen Yanıtların Karşılaştırılması

		Toplam		2008		2020		p
		N	%	N	%	N	%	
Evlenmek	Mutlaka	825	62,6	411	60,8	414	64,6	0,15
	Olsa da olur olmasa da	492	37,4	265	39,2	227	35,4	
İyi eğitim almak	Mutlaka	1099	83,4	506	79,4	593	92,5	0,00
	Olsa da olur olmasa da	218	16,6	170	25,1	48	7,5	
İyi bir iş sahibi olmak	Mutlaka	1090	82,8	511	75,6	579	90,3	0,00
	Olsa da olur olmasa da	227	17,2	165	24,4	62	9,7	
Çocuk sahibi olmak	Mutlaka	928	70,5	453	67,0	475	74,1	0,00
	Olsa da olur olmasa da	389	29,5	223	33,0	166	25,9	
Arabamın olması	Mutlaka	808	61,4	360	53,3	448	69,9	0,00
	Olsa da olur olmasa da	509	38,6	316	7,6	193	30,1	
Evimin olması	Mutlaka	945	71,8	476	70,4	469	73,2	0,26
	Olsa da olur olmasa da	372	28,2	200	29,6	172	26,8	
Yazlık evimin olması	Mutlaka	519		183	27,1	336	52,4	0,00
	Olsa da olur olmasa da	798		493	72,9	305	47,6	
Çocuklarımın okuyup iş sahibi olmaları	Mutlaka	1055	80,1	538	79,6	517	80,7	0,62
	Olsa da olur olmasa da	262	19,9	138	20,4	124	19,3	
Çocuklarımı evlendirmek	Mutlaka	956	72,6	505	74,7	451	70,4	
	Olsa da olur olmasa da	361		171	25,3	190	29,6	
Torunlarını sevmek	Mutlaka	870	66,1	445	65,8	425	66,3	0,85
	Olsa da olur olmasa da	447	33,9	231	34,2	216	33,7	
Düşmanlarımı n acı çektiğini görmek	Mutlaka	197	15,0	84	12,4	113	17,6	0,00
	Olsa da olur olmasa da	1120	85,0	592	87,6	528	82,4	
Düşman ülkelerin yıkıldığını görmek	Mutlaka	523	39,7	303	44,8	220	34,3	0,00
	Olsa da olur olmasa da	794	60,3	373	55,2	421	65,7	
Yaşadığım mahalledeki insanların rahat etmesi	Mutlaka	872	66,2	421	62,3	451	70,4	0,00
	Olsa da olur olmasa da	445	33,8	255	37,7	190	29,6	
Ülkemin gelişmiş olması	Mutlaka	1131	85,9	542	80,2	589	91,9	0,00
	Olsa da olur olmasa da	186	14,1	134	19,8	52	8,1	
Yabancı ülkeleri görmek	Mutlaka	790	60,0	331	49,0	459	71,6	0,00
	Olsa da olur olmasa da	527	40,0	345	51,0	182	28,4	
Kutsal toprakları ziyaret etmeyi	Mutlaka	1035	78,6	528	78,1	507	79,1	0,66
	Olsa da olur olmasa da	282	21,4	148	21,9	134	20,9	
	Mutlaka	1151	87,4	550	81,4	601	93,8	0,00

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yaşamdan Beklentilerde 12 Yıllık Zaman...

İdeallerimin gerçekleştiğini görmeyi	Olsa da olur olmasa da	166	12,6	126	18,6	40	6,2	
İbadet etmiş olmayı	Mutlaka	1096	83,2	542	80,2	554	86,4	0,00
	Olsa da olur olmasa da	221	16,8	134	19,8	87	13,6	
Olgun, kâmil insan olmayı	Mutlaka	1143	86,8	548	81,1	595	92,8	0,00
	Olsa da olur olmasa da	174	13,2	128	18,9	46	7,2	
Hayat hiçbir şey yapmaya değermez	Evet	176	13,4	86	12,7	90	14,0	0,46
	Hayır	1141	86,6	590	87,3	551	86,0	

2008 ve 2020 yılları arasında yaşamdan beklentiler arasında fark oluşup oluşmadığını belirlemek için yapılan ki kare analizinde 2008 yılında düşman ülkelerin yıkıldığını görmek 2020 yılına göre daha fazla saptandı. 2020 yılında iyi eğitim almak, iyi iş sahibi olmak, çocuk sahibi olmak, araba ve yazlık ev sahibi olmak, düşmanlarının acı çektiğini görmek, yaşadığı mahalledeki insanların rahat etmesi, ülkesinin gelişmiş olması, yabancı ülkeleri görmek, ideallerinin gerçekleştiğini görmek, ibadet etmek 2008 yılındakinden anlamlı düzeyde daha yüksek oranda istenmekteydi. “Ölmeden önce neleri yapmış olmayı istemezsiniz?” sorusuna 2008 yılında evliler, dul ve bekarlara göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde yakınlarıyla dargın kalmayı, bir başkasının hakkını yemeyi, bir başkasına zarar vermeyi ve sadakatsizliği istememişti.

2020 yılında ise kadınlar başkalarına zarar vermeyi, sadakatsizliği, görevini iyi yapmamayı erkeklerle göre daha yüksek oranda yapmak istememekteydi. Evliler bekarlara göre bir başkasına zarar vermeyi daha yüksek oranda istememekteydi (Tablo.7).

Tablo 7

“Ölmeden önce neleri yapmış olmayı istemezsiniz?” sorusuna 2008 ve 2020 yılları arasında verilen yanıtların karşılaştırılması

	Toplam		2008		2020		p
	N	%	N	%	N	%	
Bir yakınınızla dargın kalmak							0,000
Kesinlikle hayır	1043	79,2	569	84,2	474	73,9	
Önemli değil	274	20,8	107	15,8	167	26,1	

Bir başkasının hakkını yemek						0,000
Kesinlikle hayır	1239	94,1	613	90,7	626	97,7
Önemli değil	78	5,9	63	9,3	15	2,3
Bir başkasına zarar vermek						0,180
Kesinlikle hayır	1129	85,7	588	87,0	541	84,4
Önemli değil	188	14,3	88	13,0	100	15,6
Sadakatsizlik						0,888
Kesinlikle hayır	1122	85,2	575	85,1	547	85,3
Önemli değil	195	14,8	101	14,9	94	14,7
Görevinizi iyi yapmamak						0,002
Kesinlikle hayır	1068	81,1	526	77,8	542	84,6
Önemli değil	249	18,9	150	22,2	99	15,4

2008 yılında yakınlarıyla dargın kalmak, 2020 yılında ise başkalarının hakkını yemek ve görevini iyi yapmamak daha yüksek oranda yapılmak istenmeyen davranış olarak belirtilmişti. 2008 ve 2020 yılları arasında cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumuna göre yaşamdan beklentilerde fark olup olmadığına bakıldığında şunlar belirlendi. Ölmeden önce evlenmiş olma isteği oranları 2008 ve 2020 yıllarında cinsiyetle ve eğitim durumuna göre istatistiksel açıdan farklılık göstermemekteydi. Gelir durumu asgari ücretin altında olanların ölmeden önce evlenmiş olma isteği oranı 2020 yılında 2008 yılına göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde düşüktü ($p<0.000$). Medeni durum açısından evlilerin ölmeden önce evlenmeyi isteme oranları bekarlara göre 2020 yılında 2008 yılına göre istatistiksel açıdan önemli derecede azalmıştı ($p<0,034$). “Ölmeden önce iyi eğitim alma isteği” kadınlarda 2020 yılında hem 2008 yılına göre, hem de erkeklere göre anlamlı düzeyde yüksek saptanmıştı ($p<0.000$). Bekar ve dullarda bu istek evlilere ve 2008 yılına göre 2020 yılında belirgin derecede yüksekti ($p<0,000$). Tüm yaş gruplarında 2020 yılında 2008 yılına göre

iyi eğitim alma isteği artmıştı ($p<0,000$, $p<0,001$, $p<0,014$, $p<0,018$ $p<0,017$). Ölmeden önce iyi bir iş sahibi olmayı hem erkekler ($p<0,010$) hem de kadınlar ($p<0,000$) 2020 yılında istatistiksel açıdan daha yüksek oranda istemişlerdi. Bekarlar evlilere göre ($p<0,001$) 2008 yılında 2020 yılına göre ($p>0,000$) daha yüksek oranda istemişlerdi.

Gelir durumu asgari ücretin altında olanların ölmeden önce iyi eğitim alma isteği oranı 2020 yılında 2008 yılına ve ve gelir durumu iyi olanlara göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde düşüktü ($p\leq,000$). Düşük ve orta gelir düzeyinde olanlar 2020 yılında 2008 yılına göre daha yüksek oranda “iyi bir iş sahibi olmayı” istemişlerdi. Eğitim düzeyi düşük olanların iyi bir iş sahibi olma isteği değişme göstermezken($p<0.859$), eğitim düzeyi yüksek olanların bu yöndeki istekleri yıllar arasında farklılık göstermekteydi ($p<0.000$). Ölmeden önce çocuklarının olmasını isteme oranlarına bakıldığında erkeklerin 2020 yılında istek düzeylerinin istatistiksel açıdan belirgin düzeyde ($p<0,026$), kadınlarda da anlamlılık düzeyine yakın oranda ($p<0,057$) azaldığı gözlenmektedir. Evlilerin bekarlara oranla 2020 yılında 2008 yılına göre daha yüksek oranda ($p<0.000$) çocuk sahibi olmak istediklerini belirttikleri, bekarlarda da yıllar arasında istatistiksel düzeyde olmayan bir artış olduğu ($p<0.056$) görülmektedir.

Gelir düzeyi düşük olan grupta 2020 yılında çocuk sahibi olma isteği istatistiksel açıdan artış göstermektedir ($p<0,047$). Eğitim düzeyi 8 yıldan yüksek olanların çocuk sahibi olma isteği 2020 yılında 2008 yılına göre artış ($p<0,011$) göstermekteydi. 19-29 yaşlar ve 50-59 yaşlar arasındakilerin çocuk sahibi olma istekleri 2020 yılında 2008 yılına göre artış göstermekteydi ($p<0,050$; $p<0.020$). Ölmeden önce arabasının olmasını isteme oranı hem erkeklerde ($p<0.004$) hem de kadınlarda ($p<0.000$) yıllar arasında farklılık göstermişti. Medeni durum açısından da istek oranı her iki durum için de artış sergilemekteydi (evliler için $p<0,001$, bekarlar için $p<0,000$). Gelir düzeyi düşük ve orta olanlarda araba isteği yıllar içinde artış göstermekteydi ($p<0,000$; $p<0.020$). 8 yıldan az eğitimi olanların arabaya sahip olma isteğinde yıllar arasında fark bulunmazken ($p>0.727$) 8 yıldan yüksek eğitim düzeyinde olanlarda istek oranında belirgin artış bulunmaktaydı ($p<0.000$). 19-29 yaş 50-59 ve 60 yaş üstündekilerin 2008 ve 2020 yılları arasında araba sahibi olma isteği oranları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmaktaydı ($p<0,000$; $p<0.038$; $p<0.004$). Bekar ve dulların evlilere oranla ev sahibi olma isteği 2020 yılında anlamlı düzeyde artış göstermişti ($p<0,013$). Gelir düzeyi düşük olan grupta ($p<0,021$) ve 19-29 yaş grubunda 2020 yılında ev sahibi olma isteği istatistiksel açıdan artış görülmekteydi ($p<0,027$).

Yazlık ev sahibi olma isteği hem kadınlarda ($p<0.000$) hem de erkeklerde ($p<0.000$), medeni durum açısından da hem evlilerde ($p<0.000$), hem bekarlarda ($p<0.000$) 2020 yılında 2008 yılına göre anlamlı düzeyde artış sergilemekteydi. Gelir durumu düşük ($p<0.000$) ve orta ($p<0.000$) olanların yazlık sahibi olma isteklerinde 2020 yılında belirgin fark oluşmuştu. 8 yıldan az eğitilmiş olanların da ($p<0.010$), 8 yıldan fazla eğitilmiş olanların da ($p<0.000$) 2020 yılında istatistiksel açıdan belirgin fark oluşmuştu. Aynı durum tüm yaş grupları için de geçerliydi.

Ölmeden önce çocuklarını okutup iş sahibi yapma isteği erkeklerde ($p<0.023$), evlilerde ($p<0.038$) 2020 yılında 2008 yılına göre belirgin düzeyde yüksek düzeydeydi ($p<0.023$). 29-39, 50-59 yaş gruplarında da 2020 yılı değerleri fark oluşturmaktaydı ($p<0.044$; $p<0.018$). Çocuklarını evlendirmeyi isteme 2020 yılında kadınlarda ($p<0.012$) ve orta gelir grubunda ($p<0.000$) istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde düşüş göstermekteydi. Torunlarını sevmeyi isteme bekar ve dullarda ($p<0.009$), 2020 yılında belirgin artış gösterirken, orta gelir düzeyindekilerde düşüş ($p<0.043$) göstermekteydi. Düşmanın acı çektiğini görmeyi kadınlar ($p<0.036$), evliler ($p<0.042$), gelir düzeyi orta olanlar ($p<0.002$), eğitim yılı 8 yıldan fazla olanlar ($p<0.002$), 19-29 yaşlar arasında ($p<0.023$) ve 30-39 yaşlar arasında olanlar ($p<0.018$) 2020 yılında 2008 yılına göre anlamlı düzeyde artışla istemişlerdi.

Düşman ülkelerin yıkıldığını görmeyi kadınlar ($p<0.002$), eğitim düzeyi 8 yıldan yüksek olanlar 2020 yılında ($p<0.002$) daha yüksek oranda isterken, evliler ($p<0.001$), 19-29 yaş arasında olanlar ($p<0.034$) ve 30-39 yaş arasında olanlar ($p<0.012$) 2008 yılına göre daha düşük oranda istemişlerdi.

Yaşadığı mahallede insanların rahat ettiğini görmeyi erkekler ($p<0.002$), bekar ve dullar ($p<0.0000$), gelir durumu düşük olanlar ($p<0.001$), 8 yılın üstünde eğitilmiş olanlar ($p<0.000$), 19-29 yaşında olanlar ($p<0.000$) 2020 yılında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde daha yüksek oranda istediklerini belirtmişlerdi.

Ülkesinin gelişmiş olmasını 2020 yılında 2008 yılına göre hem erkekler ($p<0.000$) hem de kadınlar ($p<0.000$), hem evliler ($p<0.000$), hem bekarlar ($p<0.000$), tüm gelir grubunda olanlar ($p<0.000$; $p<0.000$; $p<0.001$), 8 yılın üstünde eğitilmiş olanlar ($p<0.000$) daha yüksek oranda istemektedir.

Yabancı ülkeleri görmeyi 2020 yılında 2008 yılına göre hem erkekler ($p<0.000$) hem de kadınlar ($p<0.000$), hem evliler ($p<0.001$), hem bekarlar ($p<0.000$), tüm gelir gruplarındakiler ($p<0.000$; $p<0.000$; $p<0.022$), 8 yılın üstünde eğitilmiş olanlar ($p<0.000$), 19-29 yaş arasında olanlar ($p<0.000$) ve 30-

39 yaş arasında olanlar ($p<0.020$) anlamlı düzeyde yüksek oranda isterken 60 yaş üstündekiler daha düşük oranda istemekteydiler ($p<0.011$). Kutsal grupları ziyaret etmede sosyodemografik özellikler açısından yıllar arasında belirgin bir fark oluşmadı. İdeallerinin gerçekleştiğini görme hem erkekler ($p<0.000$) hem de kadımlar ($p<0.000$), hem evliler ($p<0.001$), hem bekarlar ($p<0.000$), gelir düzeyi düşük ($p<0.000$) ve orta olanlarda ($p<0.000$), 8 yıldan fazla eğitimi olanlarda ($p<0.000$), 19-29 yaş grubunda ($p<0.000$), 40-49 yaş grubunda ($p<0.040$) 2020 yılında 2008 yılına göre anlamlı düzeyde yüksek bildirilmektedir.

İbadet etmiş olmayı kadımlar ($p<0.003$), bekar ve dul olanlar ($p<0.000$), gelir durumu düşük ($p<0.004$) ve orta olanlar ($p<0.040$), 8 yılın üstünde eğitimi olanlar ($p<0.002$), 19-29 yaşları arasında olanlar ($p>0.003$) 2020 yılında 2008 yılına göre anlamlı derecede yüksek düzeyde bildirmektedir.

Olgun insan olmayı hem erkekler ($p<0.000$), hem kadımlar ($p<0.000$), hem evliler ($p<0.007$), hem bekar ve dullar ($p<0.000$), tüm gelir düzeyindekiler ($p<0.000$; $p<0.004$; $p<0.000$), 8 yılın üstünde eğitimi olanlar ($p<0.000$), 19-29 yaş arasında olanlar ($p<0.000$) ve 30-39 yaş arasında olanlar ($p<0.013$) 2020 yılında 2008 yılına göre anlamlı düzeyde yüksek bildirilmişti.

“Hayat hiç bir şey yapmaya değmez” ifadesine gelir düzeyi düşük olanlar ($p<0.006$), eğitim düzeyi 8 yılın altında olanlar ($p<0.005$), 2020 yılında 2008 yılına göre daha düşük düzeyde evet yanıtı vermişlerdir. 19-29 yaş aralığında olanlar ise bu ifadeye daha yüksek oranda ($p<0.017$) evet yanıtı vermişlerdir.

Ölmeden önce bir yakınıyla dargın kalmayı istemeyenlerin oranı 2020 yılında 2008 yılına göre kadımlarda ($p<0.000$), erkeklerde ($p<0.002$), evlilerde ($p<0.000$), gelir durumu düşük ($p<0.011$) ve yüksek olanlarda ($p<0.036$), eğitim düzeyi 8 yıldan fazla olanlarda ($p<0.000$), 30-39 yaş grubunda ($p<0.000$), 50-59 yaş grubunda ($p<0.020$) istatistiksel açıdan anlamlı olacak düzeyde düşük oranda bildirilmişti.

Ölmeden önce bir başkasının hakkını yeme konusundaki soruya erkekler ($p<0.000$), kadımlar ($p<0.000$), evliler ($p<0.006$), bekar ve dullar ($p<0.000$), gelir durumu düşük ($p<0.021$), orta ($p<0.003$) ve yüksek olanlar ($p<0.001$), 8 yıl üstünde eğitimi olanlar ($p<0.000$), 19-29, 30-39 ve 40-49 yaş grubunda olanlar (sırasıyla $p<0.000$; $p<0.008$; $p<0.036$) 2020 yılında 2008 yılına göre daha yüksek oranda “hayır” yanıtı vermişlerdi.

Ölmeden önce bir başkasına zarar vermeyi istemeyenlerin oranı gelir durumu düşük olanlarda ($p<0.002$) 2020’de 2008’e göre anlamlı düzeyde düşük göstermişti.

Görevini iyi yapmamış olmayı kadınlar ($p<0.001$), evliler ($p<0.003$), 8 yılın üstünde eğitimi olanlar ($p<0.006$), 19-29 yaş grubunda olanlar ($p<0.032$) 40-49 yaş grubunda olanlar ($p<0.002$) 2020 yılında 2008 yılına göre daha yüksek oranda istemiyordu.

TARTIŞMA

Toplumdaki ve bireydeki değer değişimini izleyerek sosyal yapının statik ve dinamik özelliklerini belirlemek, geleceğe yönelik öngörülerde bulunmak ve olası sorunlar konusunda önlem almak açısından önemlidir. Malatya ve çevresindeki illerden alınan örnekleme 12 yıllık bir süreçte yaşamdan beklentilerde, dolayısıyla tercih edilen değerlerde ortaya çıkmış olabilecek değişmeyi belirlemek üzere gerçekleştirdiğimiz çalışma bu açıdan değer taşımaktadır.

Değerlerin değişme sürecinde yeni ve güçlü değerler karşısında geleneksel olanlar hemen yer değiştirmezler, etkisini bir süre devam ettirirler (Van Deth & Scarbrough, 1995). Bu süreçte insanlar çoğu zaman iki değeri bir arada yaşatırlar. Giderek yerleşik değerlere ilgi azalırken, yeni değerlere karşı ilgi ve heyecan artar ve gündelik hayatta uygulamaya geçilir. Ancak bu süreç kısmi veya genel olabildiği gibi, hızlı ve kolay, çatışmalı veya uyumlu bir karakterde de olabilir (Ersoy, 2012). Çalışmamızın sonuçları bu değişme sürecinin daha uyumlu nitelikte olduğunu düşündürmektedir. Birçok bireysel ve toplumsal değerın önemini korumaya devam ettiği, önem sıralamasında bazı değişikliklerin olduğu dikkati çekmektedir.

Ölüm üzerinden yaşamdaki öncelik verilen değerleri araştırdığımız çalışmamıza katılan deneklerin ankete verdikleri yanıtlar genel olarak daha iyi koşullarda, daha uzun süre yaşama isteğinde olduklarını göstermekteydi. 2020 yılında 80-100 yaşında ölmeyi istemek, iyi eğitim almak, iyi iş sahibi olmak, çocuk sahibi olmak, araba ve yazlık ev sahibi olmak, yabancı ülkeleri görmek 2008 yılına göre anlamlı düzeyde yüksek oranda istenmekteydi.

Evlenmek, çocuklarının okuyup iş sahibi olmaları, çocuklarını evlendirmek, torunlarını sevmek, kutsal toprakları ziyaret etmek benzer düzeyde istenmeye devam etmekteydi. Nielsen'in 2015'te 60 ülkede çok merkezli olarak yaptığı çevrimiçi değerler çalışmasında da ev sahibi olmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak genç yetişkinlerde önemli yaşam amacı olarak saptanmıştı (*Global Generational Lifestyles*, t.y.). İnsanların hedeflerini gerçekleştirmek için basamaklanmış birtakım istek, beklenti ve ihtiyaçlarının olduğu ve bir üst seviyeye geçilmesi için bir alt basamaktaki ihtiyaçların yeterli seviyede

karşılanması gerektiği, bireyin kendini gerçekleştirmesinin hiyerarşi içerisindeki seviyelerin tamamlanmasıyla sağlanacağını ileri süren Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine (Maslow, 1943) göre bu istekler ağırlıklı olarak yaşamın ve türün devamı için gerekli olan ihtiyaçlardı.

Daha üst düzeydeki ihtiyaçlar, özellikle kendini gerçekleştirme bağlamındaki ihtiyaçlar yıllar içinde artış göstermişti. İdeallerinin gerçekleştiğini görmek, ibadet etmek, olgun insan olmak, yaşadığı mahalledeki insanların rahat etmesi, ülkesinin gelişmiş olması gibi gibi daha manevi değerlerle ilgili isteklerde de 2020 yılında belirgin artış gözlenmekteydi. Bu farkın her iki örneklem grubunun sosyodemografik özelliklerinin farklı olmasından kaynaklanıyor olabileceği gibi, aradan geçen 12 yıllık süreçte gerçekleşen toplumsal değişimin de payı olduğu da akla gelmektedir. 2020 yılındaki örneklem grubumuzun daha çok kentte yaşıyor olmaları, eğitim düzeylerinin daha yüksek olması gibi sosyal faktörlerin bu sonucu etkilediği göz ardı edilmeksizin, küresel düzeyde gözlenen değişimlerin yansımaları da dikkate alınmalıdır. Nitekim gelir düzeyi, eğitim düzeyi, evli ya da bekar olmak, yaş grupları gibi sosyodemografik değişkenler bağlamında yaptığımız karşılaştırmaların sonuçları bu yorumumuzu desteklemektedir. Eğitim düzeyi yüksek olanların "iyi eğitim almayı" ve "ideallerinin gerçekleştiğini görmeyi" daha yüksek oranda istemiş olmaları, eğitim düzeyi düşük olanların ise istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde "hayat hiç bir şey yapmaya değmez" düşüncesinde olmaları bu yöndeki bulgularımız arasındadır.

Gelir düzeyi yaşamdan beklentilerde etki oluşturuyor gibi görünse de gelir düzeyi düşük olanların çocuk sahibi olma, araba ve yazlık ev sahibi olma istekleri 2020 yılında artış göstermiştir. Yine bu grubun ölmeden önce iyi eğitim alma isteğinin 2020 yılında düşüş göstermekle birlikte, "iyi bir iş sahibi olmayı" istemelerindeki artış, yaşam koşullarındaki iyileşme beklentisini yansıtmaktadır.

Ölmeden önce çocuk sahibi olma istek düzeyinin erkeklerde 2020 yılında azaldığının, gelir düzeyi düşük olanlar, 8 yıldan fazla eğitim alanlar ve 19-29 yaş arasındakilerde ise arttığının gözlenmesi türün devamını sağlama gibi daha biyolojik bir ihtiyacın etkilerinin devam ettiğini, ancak erkeklerde çocuk sahibi olmaya karşı bir çekincenin de gelişmekte olduğunu düşündürmektedir. Evli olanların ve düşük gelir düzeyine sahip olanların ölmeden önce evlenmiş olma isteği oranının 2020 yılında 2008 yılına göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde düşük olması, evlilik konusuna yaklaşımda gelir durumu yanısıra evlilikte yaşanan sorunların da olumsuz etki yarattığını akla getirmektedir.

2008 yılında "yakınlarıyla dargın kalmanın" istenmeyen davranışların başında gelmesi sosyal bağların o yıllarda daha fazla önemsendiği anlamına

gelebilir. 2020 yılında istenmeyen davranışlar olarak başkalarının hakkını yemek ve görevini iyi yapmamanın ifade edilmesi hem örneklem grubunun sosyodemografik özelliklerinin farklılığından, hem de toplumsal duyarlılığın artmasından kaynaklanabilir. Ancak gelir durumu düşük olan grupta ölmeden önce başkalarına zarar vermeyi istememe oranının 2020’de 2008’e göre anlamlı düzeyde düşüş göstermesi, dikkate yorumlanmaya değer bir bulgu olarak değerlendirildi.

Çalışmamızın sonuçlarını birlikte yorumlamada “insanın gelişimi kuramı” bize işlevsel bir çerçeve sunduğu için sonuçlarımızı bu bağlamda tartışmayı uygun bulduk. Bu kuram toplumdaki uzun vadeli değişimleri güdüleyen süreçleri ve aralarındaki etkileşimleri ele almaktadır. Anand ve Sen’in “insanın gelişmesi” kavramını (“Sudhir Anand and Amartya Sen (2000), ‘Human Development and Economic Sustainability’, World Development, 28, Pp. 2029–49,” 2017) genişleterek, kuramsal bir çerçeveye oturtan Welzel ve Inglehart’a göre toplumdaki uzun vadeli değişim, sosyoekonomik alanda modernleşme, kültür alanında değer değişimi ve kurumsal anlamda demokratikleşme süreçleri üzerinden gelişmektedir. Bu değişim süreci bireysel düzeyde en fazla yarar sağlayan fırsatlara değer vermeyi sağlayan “arzu uyumu” mekanizmasından kaynaklanmakta, sosyal etkileşimle ekonomik alandan etiğe ve kurumsal gelişime doğru bir dizilimle açılım göstermektedir. Genişleyen yaşam fırsatları karşısında özgürleştirici değerlere daha fazla önem verirler; özgürleştirici değerlere verilen önem daha güçlü yaşam doyumuna daha fazla ağırlık kazandırır; yaşamı üzerinde etkili olduğu duygusu da yaşam doyumunu yükseltir (Welzel & Inglehart, 2010).

Değişik yıllarda gerçekleştirilen, dünya nüfusunun yaklaşık %80’ini kapsayacak şekilde 63 ülkede yürütülen Dünya Değerler Araştırmaları üzerinde yapılan bir analiz, bu dizinin kültürler arası geçerlilik gösterdiğini de vurgulamaktadır (Welzel et al., 2001). Kesitlemesine yapılan bir çalışma olduğu için nedensellik boyutunda bir açıklama sunmasa da karşılıklı etkileşimi gösteren bu çalışmayı bizim çalışmamızın sonuçları da desteklemektedir. Hemen tüm sosyodemografik değişken bağlamında (cinsiyet, eğitim durumu, gelir durumu gibi) 12 yıllık bir zaman sürecinde bireylerin kendini gerçekleştirme yönündeki beklentilerinin arttığı görülmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki mantığa uygun olarak kendini gerçekleştirmeyi sağlayan stratejiler en fazla yaşam tatmini sağlamaktadır (Maslow, 1943). Çalışmamızın sonuçları kendini gerçekleştirmeye yönelik beklentilerle birlikte kendini aşmaya doğru da bir geçişin göstergesi olabilecek şekilde çevresindeki insanların ve ülkesinin refah düzeyinin artmış olması isteğinin de yıllar içinde arttığını göstermektedir. Inglehart ve ark.(Inglehart et al., 2008), son 20 yılda 50 kadar toplumda artan

mutluluk düzeylerinin artan özgürlük duygusuyla ve bunun da artan kendini ifade etme değerleriyle ilişkili olduğunu göstermiştir.

SONUÇ

İnsanın gelişimi kuramına göre genişleyen yaşam fırsatları, bireyi daha fazla özgürleştirici ve kendisini ifade edici değerlerin seçimine yönlendirir. 2020 yılı örneklemimizin sahip olduğu beklentiler, bireylerin genişleyen yaşam fırsatlarıyla birlikte aradan geçen 12 yıldaki toplumsal değişimin de katkısıyla yaşamdan beklentilerini değiştirmiş görünmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki fiziksel ihtiyaçlar ve güvenlik ihtiyacı gibi daha temel ihtiyaçlar yanısıra "kendini gerçekleştirme"ye karşılık gelen beklentilerde artış olması toplumumuzdaki değişim sürecinin sahip olunan olanaklarla paralel geliştiğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Anand, S. & Sen, A. (2000). Human development and economic sustainability, world development. In *Sustainability* (pp. 465–486). Routledge.
- Assadourian, E., Chafe, Z., Chiu, A., Doherty, H., & Engelman, R. (2009). *Vital Signs 2009: The Trends That Are Shaping Our Future*.
- Council of Europe. (2002). *New Social Demands: The Challenges of Governance*. Council of Europe.
- Ersoy, E. (2012). Değer farklılaşmalarının sosyolojik boyutu. *Tırma Dergisi*, 32.
- Falk, E. & Scholz, C. (2018). Persuasion, influence, and value: Perspectives from communication and social neuroscience. *Annual Review of Psychology*, 69, 329–356.
- Global Generational Lifestyles*. <https://www.nielsen.com/in/en/insights/report/2015/global-generational-lifestyles/>, Erişim tarihi: 13.09.2020.
- Inglehart, R., Foa, R., Peterson, C., & Welzel, C. (2008). Development, freedom, and rising happiness: A global perspective (1981–2007). *Perspectives on Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science*, 3(4), 264–285.
- Kitayama, S., & Cohen, D. (2010). *Handbook of Cultural Psychology*. First Edition. Guilford Press.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*,

50(4), 370.

- Morsümbül, Ş. (2014). *Değerlerin Kuşaklar Arası Değişimi: Ankara Örneği*. <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/1365>, Erişim tarihi: 13.09.2020.
- Noonan, J. (2013). The life-value of death mortality, finitude, and meaningful lives. *Journal of Philosophy of Life*, 3(1), 1.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25(1), 1–65.
- Schwartz, S. H. (2005). Basic human values: Their content and structure across countries. In Tamayo A Porto J (Ed.), *Values and Behavior in Organizations*, 21-55.
- Schwartz, S. H., & Bardi, A. (2001). Value hierarchies across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(3), 268-290. <https://doi.org/10.1177/0022022101032003002>
- Simon, D. (1995). Third World urbanization in the 1990s. *Cities*, 12(6), 401-403. [https://doi.org/10.1016/0264-2751\(95\)00085-z](https://doi.org/10.1016/0264-2751(95)00085-z)
- Toynbee, A. (1976). Various ways in which human beings have sought to reconcile themselves to the fact of death. *Death: Current Perspectives*.
- Van Deth, J. W., & Scarbrough, E. (1995). The concept of values. *The Impact of Values*, 4, 21–47.
- Welzel, C., & Inglehart, R. (2010). Agency, values, and well-being: A human development model. *Social Indicators Research*, 97(1), 43–63.
- Welzel, C., Inglehart, R., & Klingemann, H.-D. (2001). *Human Development As A General Theory Of Social Change: A Multi-Level And Cross-Cultural Perspective* (FS III 01-201). WZB Discussion Paper.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: Expectation determines the priorities in life and directs the behavior of the individual. The social structure, which changes over time, reshapes expectations along with the concept of "good life". Death, which has an introspective life value, is important as a phenomenon that adds meaning to life and regulates life. Along with the meanings attributed to death, expectations of life change.

Expectations from life are predictions for the future and they affect every aspect of our lives. The change of priorities in life is reflected in needs, values, lifestyle. Determining the change in expectations from life in the culture we live in will contribute to developing a perspective for the problems that may be encountered in this field. In this study, it was aimed to determine the expectations of individuals living in the Eastern and Southeastern Anatolian region from life and the sociodemographic variables that affect these expectations by investigating the changes in time over a 12-year interval. In the context of expectations, answers were sought to the questions of which values continue, which values differ, and in which direction the change moves in the areas where there is a difference. How the change in values was affected by sociodemographic variables such as gender, age, education and marital status was also investigated.

Method: The first part of the study was carried out with a face-to-face survey with 690 volunteer subjects selected by simple random sampling between May and June 2008. The same questionnaire was used as a part of a study on "The relationship between fear of death and self-esteem during the Covid 19 pandemic" between June and July 2020 to create a death-defining effect. Since face-to-face interviews would be inconvenient during the pandemic, survey questions were converted into a "Google survey" form and applied to 642 volunteers via social media with snowball method. The analysis of sociodemographic questions was carried out with percentage frequency and cross-tables.

Results: Wanting to die at the age of 80-100 in 2020, getting a good education, having a good job, having children, having a car and a summer residence, and seeing foreign countries were found to be significantly higher than in 2008. It has been observed that the subjects' desire to increase the welfare of the people around them and their country has increased over the years. Getting married, having their children study and have a job, marrying their children, loving their grandchildren, and visiting holy lands continued to be desired at a similar level. While in 2008 "being resentful with one's relatives" was one of the leading undesirable behaviors, in 2020 it was "violating the rights of others and not doing their duty well". In the group with low-income group, the rate of not wanting to harm others before death was determined to be significantly lower in 2020 than in 2008. There was also a marked increase in desires for more spiritual values such as seeing their ideals realized, worshipping, being a mature person, the comfort of the people in their neighborhood, and the development of their country. Those with higher levels of education wanted to "get a good education" and "see their ideals realized" at a higher rate. Those with low educational levels were of the opinion that "life is not worth doing anything" at a statistically

significant level. Those with low incomes had increased their desire to have children, own cars and summer houses, and have a good job in 2020.

Discussion: It is important to determine the static and dynamic characteristics of the social structure by monitoring the value change in the society and the individual, in order to make predictions for the future and to take measures for possible problems. The results of our study suggest that the process of change in our society is adaptive. It is noted that many individual and social values continue to be important and there are some changes in the order of importance. The social change in 12 years seems to have changed the expectations of individuals from life with the expanding life opportunities. Life opportunities, which expand according to the theory of human development, lead the individual to choose values that are more liberating and expressive. In addition to more basic needs such as physical needs and security needs in Maslow's hierarchy of needs, the increase in expectations corresponding to "self-actualization" suggests that the change process in our society develops in parallel with the opportunities that are available.